

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 5, Sayı:19, Haziran 2019, s. 47-51

Doç. Dr. M. Fatih ALKAYIŞ

İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

fatih.alkayis@inonu.edu.tr

ESKİ UYGUR TÜRKÇESİ METİNLERİNDE BİR AÇLIK GREVİ SAPTAMASI

Özet

Eski Türkçe denince akla şu üç dönem gelir: Orhun Türkçesi, Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi. Uygur Türkçesi, Eski Türkçenin ikinci dönemini oluşturur. Uygurlardan günümüze çok sayıda eser kalmıştır. Bunlardan bir tanesi, 10.yy.da Çince'den Uygurcaya çevrilen İyi-Kötü Prens Öyküsü'dür. Hikâyeye göre, uzak ve tehlikeli diyarlara gidip oradaki kıymetli mücevheri getirerek bütün insanlara fayda sağlamayı amaç edinen iyi düşünceli prens, kral babası izin vermediği için bu yolculuğa çıkamaz. Israrları sonuç vermeyince açlık grevine giden prens, altıncı günün sonunda kral babasının izin vermesiyle grevi sonlandırır ve bu yolculuğa çıkar. Kaynaklara göre tarihte ilk açlık grevi 1881-1894 yılları arasında, Rusya'da yapılmıştır. Ancak, 10. yüzyılda Çince'den Uygur Türkçesine çevirisi yapılan söz konusu hikâyede bir açlık grevinin anlatılması, bu eylemin o dönemden beri insanlar ve milletler arasında bilindiğini göstermektedir. O dönemle bugünü kıyasladığımızda, günümüzde insanların seslerini daha çok duyurabildikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygur Türkçesi, Metinler, Açlık Grevi.

THE IDENTIFICATION OF A HUNGER STRIKE IN THE OLD UIGUR TURKISH TEXTS

Abstract

The Old Turkish consists of those three periods: Orhun Turkish, Uigur Turkish and Karahanlı Turkish. Uigur Turkish is the second period of the Old Turkish. There are many studies from Uigur Turkish to now. One of them is "İyi-Kötü Prens Öyküsü" translated to Turkish language from Chinese in the 10th century. According to the story, the kindhearted prince who intended going to remote, dangerous places and bringing the precious jewel to benefit the people can not go on this travel

because of his father did not allow. The prince who went on hunger strike as his insistence did not resulted gives an end to the strike after six days as his father king allowed him and begins the travel. According to the sources, the first hunger strike was held in Russia between the years 1881-1894. But, explaining a hunger strike in this story which was translated to Chinese from Turkish language in the 10th century shows that this action was known among the people and the nations since that time. When we compare that time with today it is seen that people can make their voices heard more today.

Keywords: The Old Uigur Turkish, The Texts, Hunger Strike.

Eski Türkçe Miladın ilk asırlarında başlayıp 12. yüzyılın sonuna kadar devam eden ve Türk dilinin yazılı ilk devresi olarak kabul edilen dönemin adıdır (Ergin, 1992: 13). Eski Türkçe dönemi içerisinde sırasıyla, Orhun Türkçesi (Köktürkçe), Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi yer almaktadır.

Uygurlar Göktürk devletini yıkarak Yenisey ırmağının başlangıç bölgesinden Sarı Nehir'in kuzeyine kadar genişleyen bölgede devlet kurmuş ve yerleşik hayata geçmişlerdir (Aksan, 2003: 37). Uygur Türkçesi, Eski Türkçenin Orhun Türkçesinden (Köktürkçeden) sonraki ikinci devresi olarak bilinir. Bu dönemin özelliklerini genel olarak şu şekilde sıralayabiliriz: "Uygur Türkçesi metinleri, çoğunlukla Soğd yazısına dayalı Uygur alfabesiyle oluşturulmuş olup, Doğu Türkistan bölgesinde yaygınlık göstermiştir. O dönem Çince'den Uygurcaya tercüme edilen bu metinlerde Manihaizm, Budizm ve Hıristiyanlığın izleri görülür. Orhun Türkçesi metinleri taşlara kazınarak oluşturulmuş iken, Uygur Türkçesi metinleri kâğıtlara yazılmıştır. 9.yy.dan itibaren ürünlerini vermeye başlayan bu edebiyatın uzantılarına 15.yy.a kadar rastlamak mümkündür" (Şen, 2014: 16-17).

Uygurlardan günümüze çok sayıda eser kalmıştır; bunlardan belli başlı olanları şunlardır.¹

İrk Bitig: 9.yy.da yazıldığı tahmin edilen bu eser, bir fal kitabıdır. Her biri ayrı bir fal olarak değerlendirilen toplam 65 paragraftan meydana gelmektedir.

Altın Yarak: "Altın Işık" anlamına gelen bu eser, Budizm'i, Burkancılığın esaslarını ve felsefesini anlatır. Esasen Sanskritçe yazılan bu eser, 8.yy.da Çinceye, 10.yy.da Uygurcaya çevrilmiştir.

Sekiz Yükmek: Yazılış tarihi bilinmeyen ve Çince'den Uygurcaya çevrilmiş olan bu eser, Burkancılıkla ilgili dinî ve ahlakî inanışlara dair bazı bilgileri içerir. Budist Uygur edebiyatının en erken tarihli eserlerindedir.

İyi-Kötü Prens Öyküsü (*Edgü Ögli Tigin ile Ayıg Ögli Tigin*) : "Prens Kalyanamkara ve Papamkara" adıyla da bilinen bu eser, 10.yy.da Çince'den Uygurcaya çevrilmiştir. Hikâyede, iyi düşünceli bir şehzadenin yeryüzündeki bütün canlılara yardım etmek ve onları sıkıntıdan kur-

¹ Burada sıralanan eserler ve bunların içerikleri için bk. Doğan ve Usta, 2014: 22-37.

tarmak amacıyla, çok kıymetli bir mücevheri bulmak için çıktığı maceralı yolculuk ve bu yolculukta şehzadenin başından geçen olaylar anlatılır.

Makalemizin konusunu, aşağıda ana hatlarıyla özetlediğimiz İyi-Kötü Prens Öyküsü'nden bir bölüm oluşturmaktadır:

İyi düşünceli Şehzade, Okyanus Irmağı'nda yılanlar tarafından korunan Çintemeni mücevherini elde etmek ve bununla muhtaç insanlara yarar sağlamak amacıyla yolculuğa çıkmak ister; ancak Kral babası, oğlunun sefere çıkmasına izin vermez. Çünkü bu, çok tehlikeli bir iştir. Babasından izin alamayan iyi düşünceli Şehzade, kendince bir açlık grevi başlatır. Ağlayarak yere yatar, artık ne ayağa kalkmaya ne de yemek yemeye razı olur. Ancak babasından izin çıkarsa bu eylemine son vereceğini bildirir. Oğlunun daha fazla üzülmesine ve güç kaybetmesine dayanamayan baba, altıncı günün sonunda izin vermeye razı olur. Bunun üzerine oğlu da grevine son verir ve yol hazırlıklarını yapmaya başlar...²

Açlık grevi; "kendisine veya başkalarına yapılan bir haksızlığı protesto için bir kimse- nin aç durarak gösterdiği tepki" (Türkçe Sözlük, 16) şeklinde tanımlanır. Kaynaklara göre, tarihte ilk açlık grevi "1881-1894 yılları arasında Çar III. Aleksandr döneminde, Rusya'daki hapisanelerde bulunan mahkûmlar tarafından yapılmıştır"³. Okuduğumuz veya dinlediğimiz haberlerde, zaman zaman kimi insanların çeşitli sebeplerle açlık grevi başlattıklarını duyarız. İnsanlar, istekleri yerine getirilmediği için veya amaca giden yolda önlerine çıkan engelleri aşabilmek için açlık grevine başvurabilirler. Bu eylemlerin sonucunda istekleri kabul edilirse grev sonlandırılır, istekleri kabul edilmezse grev yine sonlandırılabilir ya da devam ettirildiği takdirde ciddi sağlık sorunlarıyla veya ölümlerle sonuçlanabilir. Tabii, burada grev sadece bir veya birkaç kişiyle sınırlı kalmayabilir, grevin etkileri daha geniş topluluğa, kitlelere yansiyebilir. Hatta bazı grevler kuşaktan kuşağa aktararak destansı bir özellik de kazanabilir.

İçerisinde açlık grevinin geçtiği söz konusu hikâyenin Uygurca aslını (*transkripsiyonlu ifadeleri*) ve bunların günümüz Türkçesine aktarılmış karşılıklarını aşağıda cümleler hâlinde verelim:⁴

Tegin alkunı taplamadı, tek taluy ögüzke kirmişig tapladı.

(Prens, bu yolların hiçbirini onaylamadı, sadece Okyanus Irmağı'na gitmeyi onayladı.)

Ötürü kanı elligke ötüg berdi talu ögüzke kireyin tep.

(Sonra, sarayda kral babasına "Okyanus Irmağı'na gideyim mi?" diye maruzatta bulundu.)

Ol ödün kanı kan bu ötüg sab eşidip nen kiginç berü umadı, ertingü buşuşlug boltı.

² Bu hikâye özeti, Köken (1998: 11-50)'in eserinden yola çıkılarak oluşturulmuştur.

³ Burak Türkmen, (Aktüel), Tarihte İlk Açlık Grevi, erişim: www.istikbalgazetesi.com

⁴ Bu hikâyenin transkripsiyonlu metni ve bunların günümüz Türkçesine aktarılmış kısımları için bk. Köken, 1998: 11-50.

(Bunun üzerine babası han, bu istekle ilgili sözleri işitince hiç cevap veremedi, son derece üzüldü.)

Ötrü oğlu teginke inçe tep yarlıgkadı: Amrak ögüküm, mening elte kazgançım sizing ermez mü? Amtı köngülçe aling, barça poşı bering, ne üçün ölüm yerke barır siz?

(Sonra, oğlu prense şöyle sordu: Sevgili yavrum, benim devlet gelirlerim sizin değil mi? Şimdi siz onları gönlünüze göre alın, hepsini sadaka olarak dağıtın, niçin ölümlü yere gideceksiniz?)

Yarlıg bolzun, tıdmasun, barayın tep ötüntü.

(Kral buyruğu (izni) çıksın, bana engel olunmasın, gideyim diye yalvardı.)

Ötrü kanı kan yarlıgkamadı, barmagaysen tep tedi.

Bunun üzerine babası han izin vermedi, gitmeyeceksin dedi.

Ötrü tegin başın töngütüp, ıglayu yerde yatıp, yokkaru turgalı aş aşlagalı unamadı.

(O zaman prens başını eğip, ağlayarak yerde yatıp, ne ayağa kalkmaya ne de yemek yemeye razı oldu.)

Ita tep tedi.

(Ne yazık, dedi.)

Yarlıg bolmaz erser bu yerde yokkaru turmazmen, aş aşanmazmen, ölgeymen tep tedi kaltı.

(Eğer kral buyruğu (izni) verilmezse buradan kalkmayacağım, yemek yemeyeceğim ve öleceğim, dedi.)

Altı kün ertip bartı, ögi kanı atlığı yüzlügi ıglayu busanu turgurup neng unamadı.

(Aradan altı gün geçince annesi-babası, unvanlı ve önemli kişiler ağlayıp üzülerek onu ayağa kaldırmaya çalıştılar, ama o hiç razı olmadı.)

Ol ödün kanı kan yarlıg yarlıgkadı: Kim taluyka barayın teser kiringler, oğlum teginke eş bolunglar, ne kergekin barça bergey biz...

(O zaman babası buyurdu: Kimler okyanusa gideyim derse gelsinler, oğlum prensin arkadaşları olsunlar, ne gerekiyorsa vereceğiz...)

İyi-Kötü Prens Öyküsü'nde geçen açlık grevi bölümü, kaynaklara göre⁵ ilk olarak 19. yüzyılda yapılmış olan bu eylemin tarihini daha da gerilere götürmektedir. Elimizdeki metin, bir hikâyeden ibaret olmakla ve burada anlatılan eylemin gerçek bir olaya dayanıp dayanmadığı bilinmemekle birlikte, en azından, açlık grevinin ne demek olduğunun ve ne işe yaradığının daha 10. yüzyıldan beri insanlar tarafından bilindiği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

⁵ bk. Burak Türkmen, Tarihte İlk Açlık Grevi.

Yukarıya aldığımız cümlelerde de görüldüğü gibi, mücevheri bulup bütün insanlara yarar sağlamayı hedefleyen prens, yola çıkmak için kral babasından izin alamamış ve bunun sonucunda bir direniş başlatmıştır. Olduğu yere yatıp ağlamış, açlık grevine gitmiş ve babasından izin çıkmaması durumunda bu grevi ölene kadar sürdüreceğini belirtmiştir. Aradan geçen altı günün sonunda kral babası daha fazla dayanamamış ve oğlunun bu yolculuğa çıkmasına izin vermiş; hatta bu yolculukta oğlunun yanında yer almaları için insanlara duyuru yapmıştır. Çünkü kral babası, çok sevdiği oğlunun ülkeye sağ salim geri dönmesini istemektedir.

Grevcinin kimliği burada büyük önem taşımaktadır. Grevci, eğer bir prens değil de sıradan bir kişi olsaydı kral ona mücevheri bulması için rahatlıkla izin verebilirdi. İzin vermediği takdirde grevci de ısrarını sürdüremezdi; çünkü ısrarını sürdürdüğünde başına ne geleceğini iyi bilirdi. Peki, günümüzde grevcinin kimliği sonucu etkiler mi? Etkiler veya etkilemez. Bu sorunun cevabı, ayrı bir makale konusudur diye düşünüyorum.

Eski ile günümüzü kıyasladığımızda bazı şeylerin değiştiğini görebiliriz: 10.yüzyılın imkânlarıyla bugünkü durum karşılaştırıldığında o dönemin açlık grevinin günümüzdeki gibi ses getirmeyeceği aşikârdır. 10.yüzyılda açlık grevine gitmiş olan prens, sesini ancak çevresindekilere duyurabilmiştir. Bugün ise basın-yayın organları ve sosyal medya aracılığıyla dünyanın en ücra yerindeki insan bile sesini her tarafa duyurabilmektedir.

Özetle söylemek gerekirse, 10. yüzyılda Çince'den Uygur Türkçesine çevrilen bu hikâyenin bir bölümünde yer alan açlık grevi, grevi gerçekleştiren prensin istekleri doğrultusunda sonuçlanmış olup, prens amacına ulaşmıştır.

KAYNAKLAR

Aksan Doğan (2003), Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Doğan İsmail, USTA Zerrin (2014), Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı, Altınpost Yayınları, Ankara.

Ergin Muharrem (1998), Orhun Abideleri, Boğaziçi Yayınları, 22.baskı, İstanbul.

Ergin Muharrem (1992), Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, 19.baskı, İstanbul.

Köken Vedat (Türkçeye Çeviren) (1998), İyi ve Kötü Prens Öyküsü, TDK Yayınları, Ankara.

Şen Serkan (2014), Eski Uygur Türkçesi Dersleri, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Türkçe Sözlük (2005), TDK Yayınları, Ankara.

Türkmen Burak, (Aktüel), "Tarihte İlk Açlık Grevi" (erişim: www.istikbalgazetesi.com).